

Andrews analyzed that papyrus scrolls are mentioned several times in the New Testament; references are usually translated as “book”. Luke 4:17 speaks of the scroll (biblion) of the prophet Isaiah. John uses the same word to refer to his gospel in John 20:30... Rev 6:14 describes the sky as vanishing like “a scroll when it is rolled up”.

Conclusively, the book examines the making of the New Testament books, secretaries and materials used. Exploring how the gospel went from oral to written record, the inspiration and inerrancy in the writing process, and the trustworthiness of the early Christian copyists.

The author did some mental picturing at describing some of the difficulties the early scribes faced in making copies of the New Testament books. The actual scenario in such time could have been different, thereby questioning the authenticity of such mentally picturing scenario.

The book is recommended to the people of the Christian church and all interested in its history, biblical scholars and history students.

Rev. Marcin Nabożny, Ph.D. – New York

Ks. Stanisław Longosz, *Opera minora selecta, do druku podali i zredagowali Jan Iluk i Wojciech Stawiszyński, Warszawa 2019, Wydawnictwo Naukowe „Sub Lupa”, ss. 450.*

Niniejsza publikacja jest zbiorem 19, raczej trudno dostępnych, artykułów aktualnego nestora polskich badań patrystycznych oraz założyciela i wieloletniego redaktora naczelnego „Vox Patrum”, ks. prof. S. Longosza (ur. 14 marca 1938 w Brzezinach k. Ropczyc). Stanowi ona rodzaj uszanowania, jakie złożyli ich autorowi na jego osiemdziesiąte pierwsze urodziny Wojciech Stawiszyński („mistrz polskiej bibliografii patrystycznej” – s. 11) i emerytowany profesor Uniwersytetu Gdańskiego Jan Iluk (eminentny i wielce zasłużony badacz antyku chrześcijańskiego).

Rzeczony zbiór artykułów został poprzedzony przez kilka dodatkowych elementów: (1) spis treści (s. 7-9), (2) wstęp (s. 11-12) pióra prof. J. Iluka, (3) notę ks. prof. Henryka Pietrasa SJ pt. „Stanisław Longosz” (s. 13-14), która krótko charakteryzuje zarówno dzieło, jak i osobowość jubilatą, (4) wykaz skrótów (s. 15-18), który obejmuje 80 abrewiacji. Ten

ostatni element poprzedza bibliografię określoną tutaj jako „Wykaz drukowanych prac ks. prof. dra hab. Stanisława Longosza” (s. 19). Bibliografia ta (s. 19-39) obejmuje wszystkie dotychczasowe publikacje autora, które powstały między rokiem 1971 a 2019.

Wspomniany wykaz bibliograficzny obejmuje osiem działów: (I) książki, artykuły i komunikaty naukowe (s. 19-25) – 133 pozycje; (II) przekłady (s. 25-26) – 13 pozycje; (III) recenzje i omówienia (s. 26-29) – 48 pozycje; (IV) bibliografie (s. 29-32) – 64 pozycje; (V) hasła w słownikach i encyklopediach (s. 32-33) – 44 pozycje; (VI) sprawozdania (s. 33-37) – 96 pozycje; (VII) działy informacyjne (s. 38, chodzi o segmenty informacyjne publikowane w „Vox Patrum” w latach 1981-2011) – 30 pozycje; (VIII) inne (redakcje, wstępy, biogramy, informacje, *in memoriam* – s. 38-39) – 26 pozycje. Łącznie daje to godną szacunku liczbę 454 publikacji. Należy podkreślić przejrzystość i dokładność danych bibliograficznych. Jednocześnie podział ten z jednej strony pokazuje, że istotę literackiej działalności ks. prof. S. Longosza stanowią publikacje o charakterze naukowym, z drugiej zaś uzmysławia on czytelnikowi, jak wiele wysiłku wymagała od niego redakcja „Vox Patrum” i dbałość o poziom naukowy tego periodyku, jako że ogromna większość jego prac ukazała się właśnie w tym czasopiśmie. Jest to zresztą, jak on sam często podkreśla, dzieło jego życia, któremu poświęcił wszystkie siły twórcze i zdrowie, czyniąc z „Vox Patrum” czołowe, a przez lata także jedyne polskie czasopismo patrystyczne.

Rdzeń omawianej tutaj publikacji stanowi owych 19 artykułów, które redaktorzy tomu rozdzielili pomiędzy sześć działów. (I) *Fontes*. Tutaj zamieszczono tylko jedną pozycję: *Mowa Fastidiosa arianina, wstęp i przekład*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 8 (1981) s. 365-369 (OMS, s. 43-49). (II) *Ariusz*. Tutaj również znalazła się tylko jedna publikacja: *Literacki charakter „Thalii” Ariusza*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 18/4 (1971) s. 113-117 (OMS, s. 53-58). (III) *Muzyka – Teatr – Widowiska*. Jest to największa sekcja niniejszej antologii. Liczy bowiem aż 7 artykułów, które ukazały się między rokiem 1982 a 1997: (1) *Muzyka w ocenie wczesnochrześcijańskich pisarzy*, „Musica Antiqua. Acta Scientifica”, VI, Bydgoszcz 1982, s. 355-388 (OMS, s. 61-77); (2) *Środowisko muzyczne Konstantynopola w ocenie Jana Chryzostoma*, „Musica Antiqua. Acta Scientifica”, VII, Bydgoszcz 1985, s. 299-316 (OMS, s. 79-89); (3) *Teoria dramatu w pismach autorów wczesnochrześcijańskich. Wybór tekstów, opracowanie, wstęp i noty*, w: *O dramacie. Wybór źródeł do teorii dramatycznych*, red. E. Udalska, t. 1: *Od Arystotelesa do Goethego. Poetyki – Manifesty – Komentarze*, Warszawa 1989, s. 113-152 (OMS, s. 91-130); (4)

Teatr miejscem kultu bóstw pogańskich w opinii autorów wczesnochrześcijańskich, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia” 27 (1992) t. 254, s. 135-149 (OMS, s. 131-145); (5) *Widowiska teatralne zagrożeniem dla życia rodzinnego według św. Jana Chryzostoma*, w: *Chrześcijaństwo a życie publiczne w Cesarstwie Rzymskim III–IV wieku*, red. J. Śrutwa, Lublin 1988, s. 135-198 (OMS, s. 147-194); (6) *Zalążki dramatu chrześcijańskiego w literaturze patrystycznej*, „Roczniki Humanistyczne” 44/3 (1996) s. 263-273 (OMS, s. 195-205); (7) *Półdramatyczne homilie patrystyczne*, w: *W posłudze słowa Pańskiego. Księga Pamiątkowa z okazji 70 urodzin ks. J. Kudasiwicza*, red. S. Bielecki – H. Ordon – H. Witczyk, Kielce 1997, s. 422-437 (OMS, s. 207-224). (IV) *Rodzina w oczach wczesnochrześcijańskich pisarzy*. Na ten dział składa się sześć artykułów: (1) *Rodzina wczesnochrześcijańska Kościołem domowym*, „Roczniki Teologiczne” 51/10 (2004) s. 27-56 (OMS, s. 227-258); (2) *Rodzina wczesnochrześcijańska i jej zadania w nauczaniu św. Bazylego Wielkiego*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 28/4 (1981) s. 149-168 (OMS, s. 259-279); (3) *Rodzinne wychowanie dziecka według św. Bazylego*, „Currenda” 130 (1980) s. 249-258 (OMS, s. 281-293); (4) *Prawo rzymskie wobec aborcji*, w: *Contra leges et bonos mores. Przestępstwa obyczajowe w starożytnej Grecji i Rzymie*, red. H. Kowalski – M. Kuryłowicz, Lublin 2005, s. 209-220 (OMS, s. 295-308); (5) *Aborcja w opinii św. Augustyna*, „Roczniki Teologiczne” 52/10 (2005) s. 125-140 (OMS, s. 309-324); (6) *Antykoncepcja i aborcja w ocenie św. Jana Chryzostoma*, „Roczniki Teologiczne” 54/10 (2007) s. 279-301 (OMS, s. 325-346). (V) *Męczeństwo*. Ten segment składa się z dwóch publikacji: (1) *Niektóre aspekty teologii męczeństwa w literaturze wczesnochrześcijańskiej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 7 (1979) s. 49-73 (OMS, s. 349-382); (2) *Św. Telemach/Almachiusz a zakończenie walk gladiatorских*, w: *Haec mihi in animis vestris templa. Studia classica in memory of Professor Lesław Morawiecki*, red. P. Berdowski, B. Błahaczek, Rzeszów 2007, s. 347-364 (OMS, s. 383-404). VI. *Inwektywa*. Ostatnia sekcja pism wybranych podobnie jak jej poprzedniczka zawiera również dwa artykuły: (1) *Zarys historii inwektywy chrześcijańskiej*, „Roczniki Teologiczne” 43/2 (1996) s. 363-390 (OMS, s. 407-433); (2) *Inwektywa Lucifariusza z Calaris*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 19/4 (1972) s. 181-194 (OMS, s. 435-448). Całość domyka angielskie streszczenie (s. 449-450), które zawiera także przetłumaczone na język angielski tytuły artykułów znajdujących się w powyższym zbiorze. Autorami tej ostatniej części *Opera selecta minora* są J. Iluk i W. Stawiszyński.

Za tę inicjatywę należą się niewątpliwie obu wydawcom szczerze słowa uznania. I chociaż zbiór ten obejmuje tylko 19 spośród (aktualnie) 133 naukowych rozpraw ks. prof. S. Longosza, czyli zaledwie 14,285% jego obecnego dorobku (w skali wszystkich 454 dotychczasowych publikacji to 4,185%), to jednak zbiór ten będzie niewątpliwie bardzo pomocnym narzędziem dla badaczy antyku chrześcijańskiego w Polsce, ponieważ, jak już wspomniano wyżej, kumuluje on trudno dostępne a merytorycznie ważne artykuły autora. Ponadto *Opera selecta minora* stanowią rodzaj reprezentatywnej próbki dokonań ks. prof. S. Longosza oraz pokazują jego intelektualno-naukowy horyzont badawczy. Niewątpliwie cennym elementem omawianej publikacji jest wspomniany wyżej kompletny wykaz prac rzeczzonego autora, który do roku 2008 opracował ks. mgr lic. Józef Figiel, a za lata następne sam autor. Dzięki niemu można bowiem odnieść *Opera minora selecta* do całości dorobku ks. prof. S. Longosza, a tym samym umieścić wybrane tutaj publikacje w kontekście holistycznej wizji jego dokonań i zorientować się co do wartości tegoż dorobku jako całości. Z tych to chociażby względów pozycja ta jest ze wszech miar godna polecenia polskim badaczom antyku chrześcijańskiego.

Piotr Kochanek, Lublin – KUL

Ks. Wojciech Kamczyk, *Bogowie i demony. Augustyn z Hippony i religijność pogańska późnej starożytności*, *Studia Antiquitatis Christianae Series Nova* 22, Katowice 2020, ss. 168.

Nakładem Fundacji Centrum Badań nad Historią Kościoła im. ks. Wincentego Myszora oraz Księgarni św. Jacka ukazała się praca ks. Wojciecha Kamczyka pt. *Bogowie i demony. Augustyn z Hippony i religijność pogańska późnej starożytności*. Publikacja została wydana jako tom 22 „*Studia Antiquitatis Christianae Series Nova*”. Jest to już kolejna publikacja ks. Kamczyka, która ukazała się we wspomnianej serii. Pierwszą była praca pt. *Tota paschalis solemnitatis. Teologia i duszpasterstwo w kazaniach i homiliach św. Augustyna* (Katowice 2012). Autor jest adiunktem w Katedrze Teologii Patrystycznej i Historii Kościoła Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.